

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОРІЄНТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА

У статті аналізується сутність соціокультурних орієнтацій як складової соціокультурного капіталу сучасного студентства. Також досліджуються особливості й показники розвитку соціокультурних орієнтацій сучасної студентської молоді.

Ключові слова: соціокультурні орієнтації, соціокультурний капітал, культурно-дозвілліє практики, культурне споживання.

В статье анализируется сущность социокультурных ориентаций как составляющей социокультурного капитала современного студенчества. Также исследуются особенности и показатели развития социокультурных ориентаций современной студенческой молодежи.

Ключевые слова: социокультурные ориентации, социокультурный капитал, культурно-досуговые практики, культурное потребление.

The essence of social and cultural orientations as part of the social and cultural capital of modern students has been analyzed in this article. The features and indicators of progress of social and cultural orientations of modern students' youth have been examined.

Key words: social and cultural orientations, social and cultural capital, culture and leisure practicies, cultural consumption.

Соціокультурний капітал сучасного студента є ресурсом складним і багатокомпонентним, який потребує всебічного як теоретичного, так і емпіричного дослідження. Аналіз теорій капіталу (культурного, соціального, символічного та ін.) у закордонній і вітчизняній соціологічній літературі свідчить про досить глибоке вивчення основних аспектів цієї проблематики. Проте не вистачає цілісної концепції дослідження саме соціокультурного капіталу, яка б охоплювала всі його рівні. Крім того, вимагає додаткового вивчення цілий ряд не менш важливих питань: виявлення структури соціокультурного капіталу сучасного студентства, дослідження його окремих складових, а також основних показників рівня його сформованості та розвитку. Відкритим залишається також питання адаптації теорії соціокультурного капіталу, індикаторів його розвитку й інструментарію конкретно-соціологічного дослідження до умов сучасного українського суспільства.

Таким чином, у наш час досить актуальною є потреба як у науковому осмисленні й аналізі загальних проблем формування й реалізації соціокультурного капіталу студента в умовах змін, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, так і в емпіричному дослідженні більш конкретного питання – вивчення складових соціокультурного капіталу й, зокрема, особливостей соціокультурних орієнтацій сучасного студентства.

У сучасній соціології теорія соціального й культурного капіталів (як основа аналізу соціокультурного капіталу) отримала поширення завдяки дослідженням П. Бурдє, Дж. Коулмена, Р. Патнема, Ф. Фукуями та ін. Також питання розвитку й формування соціального капіталу вивчали Н. Бусова, Г. Градосельська, О. Демків, О. Коньков, В. Радаєв, В. Степаненко, Л. Стрельнікова, Н. Победа та ін.

Також у сучасній науці існує багато методологічних підходів до визначення та дослідження проблем використання вільного часу. Проте всі вони беззаперечно засвідчують велике значення дозвілля в життєдіяльності як окремих людей, так і суспільства в цілому, значення не тільки для відновлення фізичних та психічних сил, але й для всебічного розвитку особистості. На думку прихильника екзистенціальної моделі дозвіллевої діяльності Дж. Нейлінгера, вільний час є єдиною сферою життєдіяльності, в якій людина може досягти самореалізації та задоволення. Дана модель також враховує вплив соціальних факторів на стиль життя та ціннісні орієнтації, які, в свою чергу, визначають розвиток індивідів. Французький соціолог Ж. Дюмазедьє багато в чому ототожнює дозвіллеву діяльність із рекреацією та визначає вільний час як засіб розслаблення, задоволення та вільного вибору, а також розширення сфери пізнання й спонтанної участі в суспільному житті, прояву творчих можливостей. Проте поряд з відпочинком та розвагами він наголошує на функції розвитку особистості, яку виконує дозвілля. Вільний час ні в якому разі не асоціюється з марними витратами часу, з байдикуванням. Американський політолог М. Каплан, аналізуючи сутність дозвілля, також наголошує на залученні індивіда у вільний час до цінностей культури. Німецький філософ А. Шопенгауер визнає дозвілля вінцем людського існування, бо тільки воно робить людину повним володарем свого «Я».

Російський соціолог А. Батнасунов цілком виправдано, на наш погляд, звертає увагу на цілу низку закономірних, сутнісних рис дозвіллевої життєдіяльності. По-перше, це індивідуалізована самоцінність такої діяльності. По-друге, переважно довільний характер вільного часу, тобто яскраво виражена в його межах свобода особистості як від зовнішньої обов'язковості й твердої регламентованості поведінки, так і в самому виборі форм, місця, часу й т. п. дозвіллевої діяльності. Третя сутнісна риса дозвіллевої життєдіяльності міститься в загальній орієнтованості дозвілля на розгорнуте всебічне задоволення саме соціокультурних потреб особистості й, відповідно, на широке «споживання культури», що дозволяє не тільки переборювати стреси, втому, рутину, нудьгу, але й виходити за межі звичної щоденності, розвивати духовні й фізичні якості особистості [1].

Сучасні вітчизняні науковці (В. Патрушев, Я. Підпригорщук, В. Піча, Є. Чмихало та ін.) також багато уваги приділяють дослідженню проблем вільного часу. На думку українського дослідника В. Пічі, «сфера позаробочого часу містить у собі безцінний капітал – вільний час. Володіючи останнім і користуючись ним практично щодня, кожен вкладає в нього свій зміст. Для одних вільний час асоціюється просто з відпочинком, для інших –

з аматорською працею, для третіх – з дружніми зустрічами і розвагами, для четвертих – з непрофесійною творчою діяльністю і т. д.» [2]. В. Патрушев обґрунтовує використання вільного часу як детермінанти культурного самовизначення людини шляхом позитивно побудованої дозвіллевої діяльності [3], Я. Підпригорщук розробляє стратегії використання вільного часу як компенсаційного засобу та психологічного механізму його емоційної наповненості [4] й т. д.

На думку В. Бочелюка, структура вільного часу охоплює: індивідуальне споживання культури (читання книг, журналів, газет, слухання радіо, перегляд телепередач, тощо); публічно-видовищне споживання культури (відвідування театрів, кіно, концертів, музеїв, спортивних заходів та ін.); спілкування з членами родини, родичами, сусідами, друзями і т. д.; фізичні заняття (ранкова й вечірня гімнастика, заняття в спортивних секціях, тощо); розваги та ігри, які сприяють зняттю розумового і фізичного напруження, створенню гарного настрою; пасивний відпочинок (прогулянки, спокій, денний сон та ін.); заняття, які є явищами антикультури (зловживання алкоголем, хуліганство, наркоманія); безцільне проведення часу [5].

Як бачимо, соціокультурні орієнтації сучасного студентства найактивніше проявляються у вільний час в процесі культурно-дозвіллевих практик та культурного споживання. Виходячи з вищезазначеного, метою даного дослідження став аналіз соціокультурних орієнтацій сучасного студентства як змістовної складової соціокультурного капіталу. Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні завдання:

- 1) визначити місце соціокультурних орієнтацій в структурі соціокультурного капіталу сучасного студентства;
- 2) з'ясувати основні індикатори та показники розвитку соціокультурних орієнтацій сучасного студентства;
- 3) проаналізувати особливості соціокультурних орієнтацій сучасного студентства (на прикладі студентів Маріупольського державного університету).

Процес формування та накопичення соціокультурного капіталу студента починається ще з дитинства, підтримується сприятливими (або несприятливими) інституціональними можливостями та безпосереднім впливом батьків і найближчого соціального оточення, що сприяє формуванню своєрідного габітусу, який, у свою чергу, призводить до виникнення й закріплення як певних соціокультурних практик, так і соціокультурних орієнтацій загалом. Соціокультурні орієнтації, з одного боку, відображають особливості вже наявного соціокультурного капіталу, з іншого ж – безпосередньо впливають на його подальший розвиток, відіграючи роль своєрідного «фільтру».

Виходячи з цього, в якості однієї зі складових соціокультурного капіталу ми обрали соціокультурні орієнтації сучасного студентства, які найбільш наочно та вільно проявляються у культурно-дозвіллевих практиках та особливостях культурного споживання студентів, яке відбувається у

вільний час. Реалізація соціальних функцій дозвілля, таких як: реабілітація, відновлення витрачених сил, розвиток особистісних якостей, творча самореалізація та ін., має першорядне значення в процесі створення необхідних умов для формування та саморозвитку особистості, а відтак і для формування та накопичення соціокультурного капіталу студентства. Поряд із освітньою сферою культурне споживання є однією з основних галузей взаємодії студента зі своїм соціальним оточенням і ствердження власного статусу та ідентичності. Дослідження проводилося серед студентства м. Маріуполя (n = 774). В опитуванні приймали участь студенти з першого по п'ятий рік навчання.

Культурно-дозвіллеві практики сучасного студентства можуть бути як засобом «розслабитися», так і носити активний характер й бути засобом самореалізації та накопичення соціокультурного капіталу. Значна частина вільного часу може бути відведена активному залученню до соціокультурних повсякденних практик та культурного споживання, таких як додаткова освіта, відвідування театрів, музеїв та концертів, заняття спортом, подорожі та ін. Також можуть сприяти подальшому формуванню соціокультурного капіталу такі культурно-дозвіллеві практики, як професійний саморозвиток та творча діяльність, відвідування тематичних інтернет-ресурсів та бібліотек. Отже культурно-дозвіллеві практики й ефективно культурне споживання студента припускають активне інвестування у власний соціокультурний капітал та сприяють розширенню можливостей саморозвитку.

Для зручності дослідження та всебічного аналізу результатів в якості індикаторів соціокультурних орієнтацій студентської молоді нами були обрані:

- особливості культурного споживання;
- творче дозвілля;
- фізичний саморозвиток;
- дозвіллове спілкування;
- дозвіллева рекреація;
- ігри та розваги.

На думку П. Бурдьє, досить показовим є дослідження особливостей формування соціокультурного капіталу через вивчення витрат часу на його формування. Тож в даному дослідженні, вивчаючи соціокультурні орієнтації сучасного студентства, які проявляються в культурно-дозвіллевих практиках та особливостях культурного споживання, ми вважали за доцільне також дослідити і розподіл вільного часу студента. На наш погляд, аналіз розподілу вільного часу студента дозволяє визначити не тільки особливості культурного споживання, а також і рівень соціальної активності, особливості спілкування та ін.

Для зручності аналізу результати чинного соціологічного дослідження були згруповані за наступними видами культурно-дозвіллевих практик:

а) домашні види культурного споживання (читання газет, прослуховування радіопередач, читання художньої літератури, перегляд

телепередач, прослуховування музики, перегляд відеокасет, CD-відео, DVD-відео) займають 22% вільного часу студентів;

б) публічні види культурного споживання (відвідування театрів, концертів, кінотеатрів, музеїв, художніх виставок тощо) – 9% вільного часу;

в) домашні види спілкування та відпочинку (відвідування або прийом гостей, сумісний догляд за домашніми тваринами) – 24% вільного часу;

г) публічні види спілкування та проведення дозвілля (відвідування нічного клубу, дискотеки, кафе, бару, магазинів промислових товарів) – 21% вільного часу;

д) активні види культурно-дозвіллевих практик (відпочинок на природі, ранкова гімнастика, відвідування басейну, тренажерного залу та ін.) – 11% вільного часу;

е) практики творчого дозвілля (відвідування курсів, студій, гуртків, громадська робота, колекціонування, фотографування, кінозйомки, гра в шахи, шашки тощо) – 13% вільного часу студентів.

Як бачимо, більшу частину вільного часу студентів складають домашні види культурного споживання (22%) та домашні види спілкування й відпочинку (24%). На жаль, досить малу частину вільного часу студентів складають активні види культурно-дозвіллевих практик (11%) та практики творчого дозвілля (13%), найменше ж часу студенти витрачають на публічні види культурного споживання.

Більш детальний аналіз культурно-дозвіллевих практик сучасного студентства українського Приазов'я показав, що більшість студентів щоденно займаються прослуховуванням музики (88,8%), переглядом CD, DVD-відео (41,1%), переглядом телепередач (37,6%) та доглядають за домашніми тваринами (36,8%). Вони досить часто відвідують або приймають гостей (8,9% студентів – кожного дня, 36,8% – не рідше, ніж раз на тиждень), займаються вивченням фахової літератури (11,2% студентів – кожного дня, 31,4% – не рідше, ніж раз на тиждень та 20,9% – не рідше ніж раз на місяць), займаються фотографуванням та кінозйомкою (15,5% студентів – кожного дня, 26,0% – не рідше, ніж раз на тиждень та 26,4% – не рідше ніж раз на місяць) та відпочивають на природі (1,9% студентів – кожного дня, 12,4% – не рідше, ніж раз на тиждень та 33,3% не рідше, ніж раз на місяць).

Більшість студентів практично не займаються громадською роботою (56,2%), не відвідують ніяких курсів, студій, гуртків (50,8%) та не бувають у музеях та на художніх виставках (50,4%), в театрах (40,7%), на концертах (34,9%). Показовим також є ставлення студентів до активних видів відпочинку – 40,7% не займаються ранковою гімнастикою або бігом та 54,7% не відвідують ніяких спортивних закладів (басейн, тренажерний зал, фітнес-центр тощо), проте більш «лінивими» в цьому сенсі виявилися дівчата (рис. 1).

Також досить інформативним, на наш погляд, буде вивчення практик культурного споживання сучасних студентів – як вже зазначалося раніше, культурне споживання є важливою детермінантою формування

соціокультурного капіталу, хоча з іншого боку практики культурного споживання прямо залежать від раніше сформованих настанов, ціннісних орієнтацій та соціокультурного потенціалу особистості.

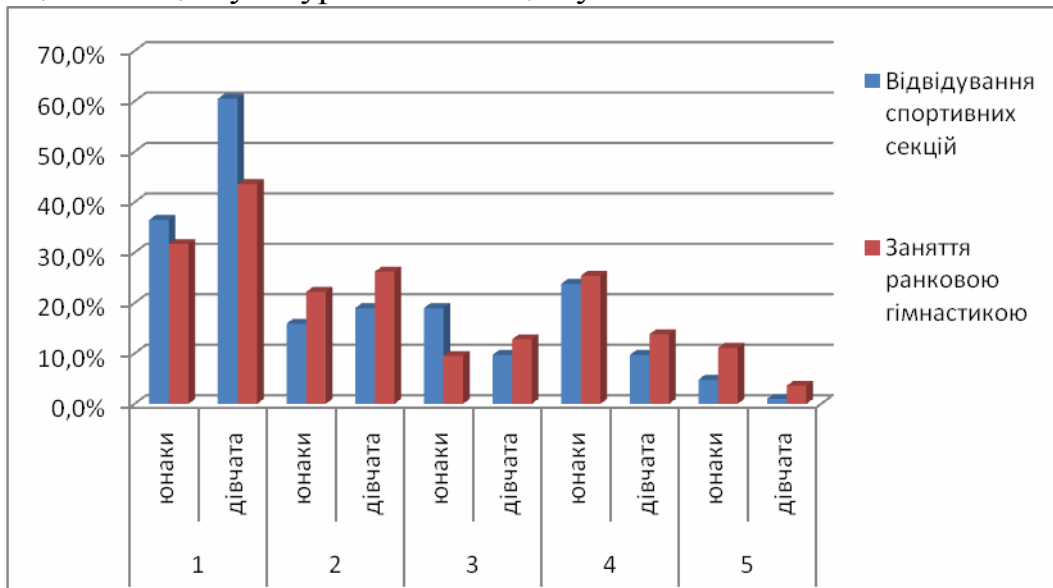

Рис. 1. Участь студентів у активних видах відпочинку

(1 – практично не займаються, 2 – займаються декілька разів на рік, 3 – займаються не менше одного разу на місяць, 4 – займаються не менше одного разу на тиждень, 5 – займаються щоденно)

Досліджуючи активність читання художньої літератури як один з різновидів культурного споживання студентів, можна констатувати не дуже оптимістичну картину (рис. 2): 12,4% студентів протягом року загалом не читали художню літературу, більшість (47,3%) прочитали від однієї до п'яти книжок, від шести до десяти – 16,3% студентів, від одинадцяти до двадцяти – 13,2%, від двадцяти однієї до тридцяти – 6,2%, а більше 30 книг за рік прочитали тільки 4,7% студентів.

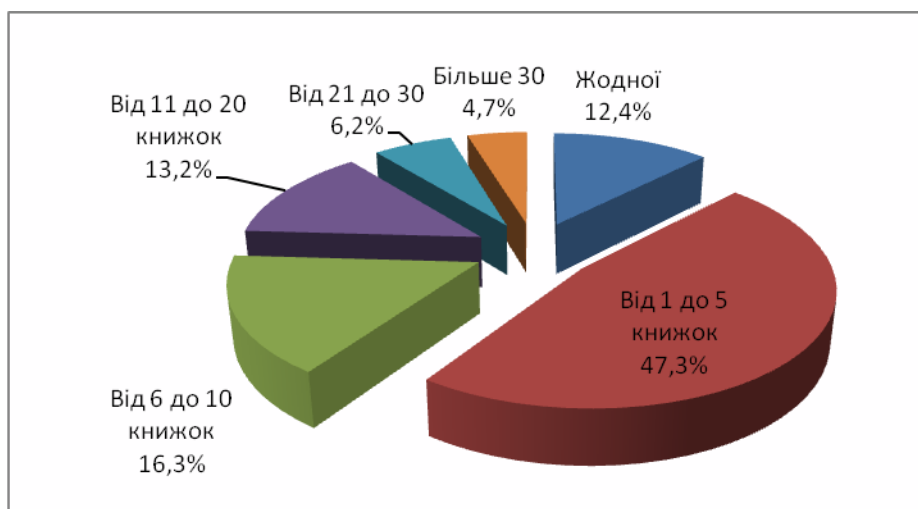

Рис. 2. Активність читання художньої літератури

Вивчення фахової літератури відбувається активніше, проте цей показник значною мірою залежить як від внутрішніх потреб самого студента (пізнавальна активність, професійне зростання, набуття додаткових знань), так і від зовнішніх вимог (процес навчання, викладачі, батьки). Але не зважаючи на переважаючу мотивацію, даний індикатор також є значним показником культурного споживання, а отже й розвитку соціокультурного капіталу.

Аналіз обсягу домашньої бібліотеки сучасного студента деякою мірою підтверджує зниження активності читання художньої літератури – обсяг домашньої бібліотеки більшості студентів складає 50-100 книжок (29,8% студентів) та від 100 до 500 (28,7%), більше 500 примірників у домашній бібліотеці мають тільки 8,1% студентів, а 3,9% загалом не тримають вдома книжок.

Якісний аналіз читання як культурного споживання студентів свідчить, що більшість віддають перевагу гумористичній літературі (32,2% студентів), романам про кохання (31,4%), фантастиці (30,2%) та зарубіжній класиці (30,2%). Хоча розбіжність у виборі художньої літератури досить велика, відмінності між вподобаннями дівчат і хлопців частіше незначні, різниця помітна лише у виборі романів про кохання (обирають 7,9% хлопців та 39,0% дівчат), російської класици (31,7% хлопців та 19,5% дівчат), сучасної зарубіжної прози (відповідно 11,1% та 23,1%), коміксів (17,5% та 8,2%).

Як вже зазначалося раніше, студенти віддають перевагу домашнім видам культурного споживання, серед яких переважає прослуховування музики, перегляд відео та кінофільмів. Тож корисним буде провести якісний аналіз вибору музики та фільмів студентами. Із результатів емпіричного дослідження виходить що, найбільшою популярністю серед студентів користуються сучасні пісні зарубіжної естради (слухають 53,1% студентів), реп та хіп-хоп (48,4%), саундтреки, музика з кінофільмів (43,8%), сучасні пісні російської естради (43,0%). Серед кінофільмів найбільшою популярністю користуються комедія (дивляться 87,2% студентів), мелодрама (57,4%), мультфільми (55,8%) та фентезі (50,4%).

Як з'ясувалося в ході дослідження, всі сучасні студенти користуються комп'ютером та Інтернетом, що відкриває широкі можливості підвищення інтенсивності та якості культурного споживання. Комп'ютер більшість студентів знову ж таки використовують для прослуховування музики та перегляду фільмів (92,2%), виконання навчальних завдань (84,9%) та читання електронних книжок і енциклопедій (44,6%). В мережі Інтернет більшість студентів шукають інформацію для навчання та підвищення кваліфікації (79,8%); знов таки слухають і переписують музику та фільми (76,7%); шукають інформацію на цікаві для себе теми (кулінарія, автомобілі, садівництво, спорт, живопис та ін.) (65,1%); спілкуються в чатах, ICQ (57,4%); цікавляться останніми новинами, поточною інформацією (57,8%); просто блукають по мережі (31,0%).

Таким чином, спираючись на аналіз сучасної соціологічної літератури, можна стверджувати, що соціокультурні орієнтації студента є невід'ємною складовою його соціокультурного капіталу. Вони досить точно відображають особливості вже наявного соціокультурного капіталу, проявляючись значною мірою незалежно та безпосередньо. А також активно впливають на його подальший розвиток.

В якості основних показників та індикаторів соціокультурних орієнтацій сучасного студентства нами були визначені наступні: особливості культурного споживання; творче дозвілля; фізичний саморозвиток; дозвіллене спілкування; дозвіллева рекреація; ігри та розваги.

Дослідження та аналіз стану соціокультурних орієнтацій сучасного студентства свідчить, що культурно-дозвіллені практики та соціокультурне споживання містять у собі активність суб'єктів різного рівня, пов'язану з соціокультурним освоєнням дійсності. Реалізація соціальних функцій дозвілля, таких як реабілітація, відновлення (витрачених сил), розвиток особистісних якостей, творча самореалізація та ін., має першорядне значення в процесі створення необхідних умов для формування та саморозвитку особистості. На жаль, сучасні студенти втрачають схильність до активного та творчого дозвілля. Замість цього переважає прослуховування музики та перегляд відео. Як бачимо, сучасний студент активно користується комп'ютером та Інтернетом і досить рідко відвідує театри, концерти, музеї та художні виставки. Для здобуття інформації студентська молодь віддає перевагу мережі Інтернет, замість бібліотек та книгарень. І хоча форми культурного споживання студентства кардинально змінюються, його активність та якість і в наш час залишається на досить високому рівні відносно інших верств населення.

Найбільш інтенсивні й радикальні зміни в сфері соціокультурних орієнтацій студентської молоді відбулися в останні роки. Причин цих змін багато, виділити якусь одну, безумовно домінуючу, важко, проте як одну з таких причин можна розглянути деідеологізацію суспільства, явище в соціально-політичному й демократичному відношенні, можливо, сприятливе, але, з іншого боку, таке, що активно сприяло руйнуванню інститутів соціалізації молоді. Крім того, на соціокультурні орієнтації студентства впливає цілий ряд факторів, зокрема, вік, інтереси, нахили, ціннісні орієнтації, рівень духовної культури, характер діяльності, матеріальні можливості, місце проживання та ін. У зв'язку з цим досить актуальною є модернізація навчально-виховного процесу, який був би спрямований на формування у молоді більш активної соціальної позиції, від якої залежить розвиток всього суспільства, особливо, коли йдеться про демократичні суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батнасунов А. С. Досуг как сфера жизнедеятельности современной российской молодежи: дис. на соискание ученой степени канд. соц. наук: спец. 22.00.06 / А. С. Батнасунов. – Ставрополь, 2004. – 178 с.
2. Піча В. М. Вільний час: тенденції і проблеми розвитку / В. М. Піча. – К., 1992. – 106 с.
3. Патрушев В. Д. Динамика использования бюджетов времени городским и сельским населением / В. Д. Патрушев // Социологические исследования. – 2005. – № 8. – С. 46-50.
4. Підпригорщук Я. В. Інформаційний простір України і проблема духовності суспільства / Я. В. Підпригорщук, А. І. Комарова, В. Т. Табачковський // Духовність як основа консолідації суспільства: Міжвідомчий науковий збірник. – К.: Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», 1999. – Т. 15. – С. 575-581.
5. Бочелюк В.Й. Дозвіллезнавство / В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. – К.: Центр навч. літ., 2006. – 208 с.